

לשוננו לעם

עורכים: חיים א' כהן, דוד טלשיר, יוסף עופר

מתוך

כרך מה, תשנ"ד

האקדמיה ללשון העברית
מוגן בזכויות יוצרים

לפני כשלושה חודשים הלך לעולמו פרופ' עלי איתן, שהיה עורכו של לשוננו לעם (יחד עם ר' מאיר מדן ז"ל), במשך קרוב לארבעים שנה. מערכת לשוננו לעם מרכינה ראש לזכרו הטוב ומביאה בזה מתוך דברי הספד והערכה שנישאו בישיבת מליאת האקדמיה ביום כ"ב בטבת תשנ"ד (5 בינואר 1993).

אהרן דותן

עלי איתן ז"ל

ביום ד' בכסלו תשנ"ד (18 בנובמבר 1993), הלך לבית עולמו הפרופסור עלי איתן והוא בן שמונים וחמש שנים, שבע ימים ומעשים.

גדול היה עלי איתן במעשיו בוועד הלשון העברית ובאקדמיה ללשון העברית, וכגודל עשייתו כך מידת ענוותו. רוב מפעלו אינו ניכר ואינו נזכר בכתובים, גם באותם כתובים מעשי ידיו, ודווקא בהם, שהרי מי איש כאיתן יבליט עצמו ויקרא שמו על מעשיו.

קמתי אני אפוא לספר עלילותיו, ולהוסיף מכוח זיכרוני, זיכרון של חברות למעלה מארבעים שנה, מיום שבאתי אל ועד הלשון לעבודת המזכירות המדעית, שבה הקדימני איתן חמש שנים.

ארנסט איזן נולד בשנת תרס"ח (1908) במינכן שבגרמניה, ועשה בה ובלייפציג את שנות ילדותו ונערותו. ראשית לימודיו האקדמיים, בהיותו בן י"ח שנים, באוניברסיטת לייפציג, משם המשיך לפדגוגיון העברי ולבית המדרש לרבנים בווינה, וסיים לימודיו באוניברסיטת עיר הולדתו, מינכן. הוא למד לשונות שמיות ולשונות מזרחיות אחרות, וכן היסטוריה, פילוסופיה ופדגוגיה, אולם עיקר התמחותו – עברית, ערבית וארמית. בן כ"ד שנים הוכתר בתואר דוקטור על חיבורו בלשון הגרמנית התרגום והפירוש הערבי של סעדיה גאון לתהלים (*Sa'adja al-Fajjumi's arabische Übersetzung und Erklärung der Psalmen* – נדפס בלייפציג ב-1934), ובו ניתח את לשונו ואת פירושו של רס"ג בשבעה-עשר מזמורים (צ-קו). איזן הצעיר זכה לשמוע לקח מפי גדולי המלומדים בדור ההוא, אלט, צימרן, הומל, וראש כולם מפי גוטהלף ברגשטרסר, הארי שבחבורה, שהוא אף זה שהנחהו בעבודת הדוקטור.

לאחר תום לימודיו הוא מנהל שיעורי עברית למבוגרים בנירנברג. הקרקע תחתיו כבר בוערת, והוא – מרביץ תורת העברית בלב התופת במשך שנה תמימה. בשנת 1934 עלה ארצה והחל מוצא את פרנסתו בהוראת עברית וערבית בבתי ספר תיכוניים בתל-אביב ובחיפה. במשך שנתיים שימש מתרגם מערבית לעברית ועורך לילה במערכת העיתון היומי **הבוקר**, ובמשך שנתיים היה מזכיר האגודה להשתלמות במדע (בית פבזנר) בחיפה. בזמן מלחמת העולם השנייה התנדב לשירות הצנזורה הבריטית במזרח התיכון ושירת באיראן ובמלטה.

בסוף 1945 התמנה איתן למזכיר המדעי של ועד הלשון העברית בתל-אביב. ואכן, לא יכול היה ועד הלשון למצוא לעצמו מזכיר מדעי מתאים יותר למשרתו, בעל כישורים טובים יותר ובעל מזג נוח יותר. איתן הביא עמו, נוסף על הישג מצוין בשדה המחקר, גם ידיעת לשונות נדירה – לא רק לשונות שמיות ופרסית אלא גם לשונות אירופה רבות – אנגלית וצרפתית, גרמנית ואיטלקית וספרדית וכמובן יוונית ולטינית, חוש פילולוגי מפותח וכושר הבחנה דק, עם השכלה רחבה בתרבות העולם ובתרבות ישראל. ובכל אלה נרתם למרכבת העשייה בלשון בחכמה, ברצינות ובכבוד ראש, בהתמדה אין קץ ובמסירות. מסירות לתפקידו, מסירות לוועד הלשון וביותר – מסירות ללשון העברית.

השנים תש"ו–תש"ז, שנות ראשית עבודתו של איתן בוועד הלשון, היו שנים רבות מאורעות בחיי היישוב היהודי בארץ-ישראל, שנות מאבק מקיף בשלטון הבריטי ומלחמה לעצמאות. באותו זמן ניהלו חברי ועד הלשון, בראשות נשיאו, פרופ' נ"ה טורטשינר ז"ל, מאבק מקביל למיסודו של הוועד ולהקמת האקדמיה ללשון העברית, מאבק שהחל עוד לפני קום המדינה ונמשך שנים גם לאחר הקמתה (ובמאמר מוסגר, אוסיף את תמיהתי על שמאבק זה חייב היה להימשך שנים רבות כל כך – עניין להיסטוריונים לענות בו).

איתן השתלב בכל כוחו ומרצו בפעולה זאת, ובראשית תש"ט נבחר לוועד המכין של האקדמיה ללשון העברית. הוא היה הרוח החיה בלשכת תל-אביב, בחינת מרא דשמעתא, איתן ובנוי לתלפיות, תל שכל הפיות פונים אליו בשאלות לשון. ניהל את הלשכה – תחילה בבית ביאליק ולאחר זמן בבית הסופר – ברוב כשרון, ברוח טובה ובדרכי נועם. דעת הבריות נוחה הייתה הימנו, ורבים היו מבקשי עצה ששיחרו לפתחו. הודות לו ולפעילותו הציבורית הייתה לשכת תל-אביב לאות ולמופת בציבור, ורוב פעילותו של

ועד הלשון באותם ימים ורוב קשריו עם הקהל הרחב נתמקדו בה. מה חבל שהעיר העברית הראשונה שוב אין מתקיים בה דו־שיח עברי קרוב מעין זה. עבודה רבה נתרכזה סביב פעולתן של ועדות המונחים. באלה השקיע איתן את כל מרצו ומלוא ידענותו. איתן נתמנה להיות מזכיר ועד המינוח, ובתפקידו זה היה ממונה הלכה למעשה על כל פעולת המינוח באקדמיה (הן במסגרת הוועדה המרכזית למונחי הטכניקה שליד הטכניון בחיפה, הן במסגרת ועדות אחרות). גם מִרְכְּזֵי פעולות המינוח שמחוץ לאקדמיה, בצה"ל ובמכון התקנים, ידם לא משה מידו, ובכל קביעותיהם ומילוניהם על פי איתן יישק דבר.

איתן הביא עמו לא רק את בקיאותו הבלשנית אלא פיתח יחד עמה הבנה מקצועית וטכנולוגית בכל תחומי העיון והמעשה. הוא גילה זיכרון בלתי נדלה לפרטים, והבנה דקה ברזי הטכנולוגיה הנדירה אצל איש הרוח. כל עבודת המינוח בוועדות השונות עברה תחת עין ביקורתו החדה. משאו ומתנו עם בעלי המקצוע שבועדות היו כשל אחד מן החבורה המקצוענית, שגם אותם הפליא בבקיאותו ובדייקנותו. לא מעט "אסונות" מינוחיים מנע ולא מעט מוקשים טרמינולוגיים פירק בהבנתו המעמיקה, שבה עלה לעתים על בעלי המקצוע עצמם.

גם לאחר אישור המונחים היה הוא הממונה על עריכת רשימות המונחים ועל עריכת המילונים לשם פרסומם. מתחת ידו יצאו עשרות מילונים ורשימות מונחים של ועד הלשון ובעיקר של האקדמיה בכל מקצועות העיון והמעשה (מהם: מטאורולוגיה, תורת הקרקע והנדסת הקרקע, צילום, בטון, קשר ואלקטרוניקה, יציקה, נגרות בניין, ספרנות ועוד ועוד לרוב).

כמי שהיה שותף בדיונים בעשרות ועדות מונחים, במאות ואולי באלפי ישיבות, השכיל איתן לתרום תרומה נכבדה גם בהצעות חידושים משלו שנתקבלו והיו לנחלת הכלל – תרומה נכבדה, אך אנונימית. אין איש יודע, וגם הוא בוודאי לא היה זוכר, את מספר החידושים שלו שנשתקעו במילוני האקדמיה.

לא הסתפק איתן במה שהשקיע רוב חכמה ועמל והרבה תעצומות נפש ביצירת מונחים לעברית החדשה. הוא עסק גם בצד העקרוני של מלאכת החידושים – תחום ההכוונה והמדיניות הלשונית. עקרונות החידוש העסיקו אותו ומהרהורי לבו הביא גם לפני מליאת האקדמיה, ואף העלה על הכתב בכמה וכמה מאמרים בלשונו לעם.

מוסיף על כל אלה פעולתו כעורך הסדרה לשוננו לעם יד ביד עם חברו ר' מאיר מדן ז"ל, סדרה שראשיתה מדור לשון בעיתון הארץ, והחל במחזור ב (קונטרס יא) בשנת תש"ט היא נערכת בידי צמד רעים זה עד שנת תשמ"ח, מהלך קרוב לארבעים שנה. העורכים שיקעו בה בסדרה זו רוב אהבה ומסירות, ואין צריך לומר שרישומה בציבור ניכר ביותר, שהיא היא נושאת קולה של האקדמיה בציבור והגשר אליו. בעיני רבים כתב-עת זה הוא התגלמות האקדמיה.

עלי איתן היה אף מראשוני המורים בחוג ללשון העברית באוניברסיטת תל-אביב, מימיה הראשונים, בהיותה שוכנת בשכונת אבו-כביר, ועד לפרישתו בשנת תשל"ח. בכישוריו וברוחב ידיעותיו יכול היה בנקל לעשות חיל בשדה המחקר. אך הוא העדיף לרתום את חילו לשירותה של הלשון העברית החיה, להעשרתה ולהכוונתה. אילו הייתה אמת מידה למוד בה את הכישורים היצירתיים בלשון החיה, אין ספק שהישגיו של איתן היו נמצאים שקולים כנגד הכישורים שהממסד האקדמי מצפה מכל פרופסור מזדמן, ולא זו בלבד ששקולים היו אלא אף מכריעים אותם. ואכן כך שקלה אוניברסיטת תל-אביב בהעלותה את איתן לדרגת פרופסור.

תרומתו של איתן חייבת להיבחן גם בקנה מידה לאומי. מעטים האנשים שתרומתם האנונימית ללשון העברית החיה גדולה מתרומתו של איתן. בתשובותיו לשואלים מן הקהל הרחב בקטנות של לשון ובשיקוע חכמתו ויצרנותו במונחי האקדמיה הוא הטביע חותם על דמותה של העברית החדשה, בוודאי על לשונם של מקצועות רבים. איתן ומינוח היו שמות נרדפים, גם באקדמיה וגם מחוצה לה.

כל זאת בענווה ובשפלות רוח הראויות להערצה. כל תורתו שמורה בקרבו פנימה לעת הצורך, ועד לעת הצורך לא הרגשת במטמון הדעת האצור בו. איש נעים הליכות וטוב מזג היה. אהוב על חבריו ועל כל העובדים במחיצתו. מקפיד בכבוד הזולת, בכבוד חבריו ובכבוד הכפופים לו.

עליו ראוי שייאמר מאמר בעל התהלים: "הולך תמים ופועל צדק ודובר אמת בלבבו, לא רגל על לשונו, לא עשה לרעהו רעה, וחרפה לא נשא על קרובו".

יהי זכרו ברוך!